

Nina Barszczewska

Warszawa

Zakres użycia języka białoruskiego na przełomie XX–XXI wieku

Białoruś jest krajem, na którego terytorium krzyżują się i nawzajem przenikają wpływy kilku języków, kultur i religii. Taka wielokulturowość z jednej strony stanowi o bogactwie duchowym narodu, lecz z drugiej – często utrudnia identyfikację narodową. W celu zrozumienia i kompleksowego opisanie świadomości językowej mieszkańców Białorusi należy unikać ograniczania się tylko do opisu synchronicznego zaobserwowanych zjawisk – konieczne jest także uwzględnianie uwarunkowań historycznych.

Na kształtowanie się narodu białoruskiego większy wpływ wywarły czynniki geopolityczne, niż działalność Białorusinów skierowana na konsolidację narodu. To właśnie czynnik geopolityczny – położenie Białorusi między dużo większymi krajami: Rosją i Polską – w różnych okresach historycznych uniemożliwiał narodotwórczą i państwowotwórczą działalność Białorusinów, poczynając od likwidacji Białoruskiej Republiki Ludowej, poprzez podział Białorusi na Białoruś Wschodnią i Zachodnią, a następnie rusyfikacyjną i wynaradawiającą politykę władz sowieckich, aż po fizyczne wyniszczenie całej inteligencji białoruskiej w latach 30. minionego stulecia. Wszystko to ma bardzo istotny wpływ na obecny stan świadomości językowej i narodowej Białorusinów.

W niniejszym artykule omawiana jest sytuacja języka białoruskiego na Białorusi i w Polsce. Celem takiego ujęcia tematu jest zbadanie, czy polityka językowa władz Republiki Białorusi wpływa na zakres użycia języka białoruskiego w Polsce, szczególnie na Podlasiu, gdzie mieszka większość ludności narodowości białoruskiej, a także próba odpowiedzi na bardziej ogólne pytanie: jak społeczno-polityczno-językowe uwarunkowania na Białorusi przekładają się na zainteresowanie językiem białoruskim w Polsce.

Społeczno-historyczne uwarunkowania rozwoju języka białoruskiego

Liczni językoznawcy, jak również inni badacze sytuacji językowej na Białorusi zastanawiają się nad przyczynami nihilistycznego stosunku Białorusinów do języka ojczystego pomimo różnych ostrzeżeń, że odejście od języka białoruskiego pod wpływem czynnika rusyfikacyjnego może spowodować szybsze tempo asymilacji narodowej. Do dnia dzisiejszego przypomina się zdanie wypowiedziane przez Franciszka Bahuszewicza: „Nie porzucajcie naszego języka białoruskiego, żebyśmy nie umarli!”

Dużej roli języka białoruskiego na kształtowanie się świadomości narodowej należy upatrywać w historii Białorusi, jako że obszar narodu białoruskiego był określany na podstawie terytorium występowania języka białoruskiego, a nie odwrotnie. Joachim Karski, opracowując *Etnograficzną mapę plemienia białoruskiego* opierał się wyłącznie na dialektach białoruskich jako nieodłącznej cesze wielowiekowej ludowości białoruskiej. To właśnie język stał się ważnym kryterium jeśli nie prawnego, to faktycznego uznania Białorusinów za naród w 1897 roku podczas spisu ludności Imperium Rosyjskiego. Również w opinii Jazepa Losika na Białorusi to właśnie język określa politykę, gospodarkę i ustrój społeczny. Podobnego zdania był Wacław Łastouski, który przestrzegał, że utrata języka ojczystego może doprowadzić do zaniku narodu białoruskiego. Istotną rolę języka ojczystego jako kryterium określenia świadomości narodowej wprowadził ksiądz Adam Stankiewicz, ideolog Białoruskiej Demokracji Chrześcijańskiej, mianując ją „łącznikiem i przewodnikiem każdego narodu”¹.

Podobnego zdania są także polscy badacze, np. Elżbieta Smułkowa uważa, że język jest jednym z elementów identyfikacji narodowej, ponieważ konsoliduje ludzi i pomaga w odbiorze ich jako odrębnego narodu przez świat zewnętrzny. Co prawda, są narody używające języków innych nacji, jednak w przypadku Białorusinów korzystne byłoby poszerzenie funkcji języka białoruskiego poprzez podniesienie jego rangi i prestiżu. Badaczka zauważa jednocześnie, że wobec ograniczonych funkcji języka białoruskiego oraz zaniku zdolności posługiwania się nim przez znaczną część populacji białoruskiej do głosu dochodzą inne wartości tożsamości białoruskiej. Rosyjskojęzyczni Białorusini, bez względu na rusyfikacyjne procesy na Białorusi, nie utożsamiają się z Rosjanami, chociaż występuje między nimi uczucie wzajemnej bliskości².

Ryszard Radzik uważa, że zarówno wiejska białoruszczyzna, jak i miejska ruszczyzna nie jest odbierana w kategoriach narodowych. Przejście z jednego języka na drugi nie jest traktowane jako zdrada wartości narodowych, ponieważ na Białorusi języki są nosicielami tożsamości kulturowej, a nie narodowej³, chociaż język rosyjski w pewnym stopniu podporządkowuje Białoruś Rosji⁴. Inaczej sprawa wygląda z literacką białoruszczyzną części elit narodowych uświadamiających fakt, że od narodu rosyjskiego Białorusinów odróżnia przede wszystkim język. Dlatego język elit jest odbierany przez władze jako język opozycji, jako język walki o białoruskie wartości narodowe oraz niezależność od Rosji. W tym przypadku język pełni tę samą rolę, co u innych narodów europejskich – ukazuje dążenie do wyraźnego samookreślenia w oparciu o kulturę i wielowiekową historię, uznania zwierzchności białoruskiego interesu narodowego oraz budowania wspólnoty narodowej w oparciu o kryteria etniczno-językowe⁵.

¹ Я. З а п р у д н і к, *Дзяржаўнасьць Беларусі ў дасавецкую пару*, „Запісы” 1977, № 15, с. 41.

² E. S m u ł k o w a, *Dwujęzyczność po białorusku: bilingwizm, dyglosja, czy coś innego?* [w:] *Język a tożsamość na pograniczu kultur*, Białystok 2000, s. 99.

³ R. R a d z i k, *Język jako wyznacznik tożsamości Białorusinów* [w:] *Język a tożsamość na pograniczu kultur*, Białystok 2000, s. 73–74.

⁴ *Ibidem*, s. 77.

⁵ *Ibidem*, s. 80.

W opinii białoruskiej badaczki Niny Mieczkowskiej białorusko-rosyjski bilingwizm językowy uwarunkowany jest bardziej przez czynniki społeczno-kulturowe, aniżeli etniczne⁶. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że drugie odrodzenie narodowe to zbyt krótki okres na umocnienie się języka białoruskiego, szczególnie po wielowiekowej rusyfikacji, prowadzącej do jednoznacznego traktowania języka rosyjskiego jako języka prestiżowego, natomiast języka białoruskiego – jako wiejskiego, gorszego. Społeczność wiejską cechowało podejście pragmatyczne, stąd wynikały protesty przeciwko wdrażaniu języka białoruskiego do szkół i nauczaniu własnych dzieci, co należy wyraźnie stwierdzić, pisząc o podziale Białorusi na „miasto rosyjskojęzyczne” i „wieś białoruskojęzyczną”. Trudno natomiast zgodzić się ze stwierdzeniem, że „taka dystrybucja charakterystyczna jest w mniejszym stopniu dla dwujęzyczności, a w większym – dla współzależności językowego standardu i wariantów dialektalnych”⁷, ponieważ można dojść do wniosku, że na Białorusi oprócz dialektów języka białoruskiego występują również dialekty języka rosyjskiego, albo że dialekty Białorusi są dialektami języka rosyjskiego, tzn. powrócić do teorii, od której odstąpiono już w XIX wieku.

Warto podkreślić, że nawet krótki okres białorutenizacyjny w latach 20. XX wieku był tym zastrzykiem, który wzmocnił odporność Białorusinów przed kolejną infekcją rusyfikacyjną. Niestety, kolejny etap rusyfikacji polegał nie tylko na zmaganiu się z językiem białoruskim, lecz z całą inteligencją białoruską, prowadząc do jej fizycznego wyniszczenia, żeby trudniej było odbudować białoruską świadomość narodową i zrozumieć znaczenie takich wartości, jak język ojczysty i kultura narodowa. Okres totalitaryzmu stalinowskiego umocnił w świadomości Białorusinów obawy związane z posługiwaniem się językiem białoruskim, ponieważ można było za to przypłacić życiem.

Dzisiaj ten czynnik represyjności jest również obecny w polityce władz Białorusi, ponieważ często białoruskojęzyczni obywatele kraju są traktowani jako opozycjoniści, pomimo że nie prowadzą żadnej działalności politycznej. To właśnie polityka językowa obecnych władz Białorusi prowadzi do zawężenia zakresu użycia języka białoruskiego. Władze białoruskie obawiają się poszerzenia roli języka białoruskiego, o czym świadczy opublikowany przez „Naszą Niwę” okólnik⁸, w którym wzywano do zaprzestania białorutenizacji kraju i ograniczania roli języka rosyjskiego.

Język białoruski jest jednym z elementów kultury i tożsamości narodu białoruskiego.

„W lingwistycznym wymiarze ideologii drugiego odrodzenia język uznawany jest przede wszystkim za główny symbol dumy narodowej i warunek suwe-

⁶ Н. М е ч к о в с к а я, *Языковая ситуация в Беларуси: этнические коллизии двуязычия*, „Russian Linguistic” 1994, № 18, s. 299–322.

⁷ Н. М і е с з к о в с к а, *100-lecie białoruskiego odrodzenia narodowego: główne wydarzenia i trendy w historii samoświadomości językowej i sytuacji językowej na Białorusi* [w:] *Tożsamości zbiorowe Białorusinów*, Lublin 2012, s. 127.

⁸ *Загад чыноўнікам: не дапускаць беларусіфікацыі і скарачэння ўжывання рускай мовы*, „Наша Ніва” 2012, 13 сакавіка [online], <http://nn.by/?c=ar&i=69975> [dostęp: 14.09.2013].

renności państwowej. W wystąpieniach publicznych wybór języka białoruskiego jest nacechowany politycznie: jest to znak rozpoznawczy zaangażowania narodowego”⁹.

W tym kontekście budzi sprzeciw stwierdzenie, że posługiwanie się literacką białoruszczyzną w kontaktach codziennych przez mieszkańców miast może mieć „charakter wyzwania lub wybryku”¹⁰ oraz że „uświęcony stosunek do języka stał się anachronizmem”¹¹. Narody sąsiednie, których języki ojczyste rozwijają się bez przeszkód, nadal przejawiają troskę o ich czystość, np. w Polsce istnieje Rada Języka Polskiego, a w Rosji Fundacja „Russkij mir”. Ich stosunek do języka ojczystego świadczy o szacunku do wartości narodowych, a tym samym do całego narodu, więc tym bardziej należałoby wspierać rozwój języka, którego istnienie jest zagrożone.

Zakres użycia języka białoruskiego na Białorusi

Od momentu proklamowania przez Białoruś niepodległości państwowej upłynęło ponad 20 lat, co oznacza, że wyrosło już nowe pokolenie wychowane w nominalnie białoruskim państwie, w którym jednak główne sfery życia oparte zostały przez język rosyjski i dużą rolę odgrywa ideologia państwowa.

Do analizy dzisiejszej sytuacji językowej wykorzystane zostały sondaże przeprowadzane przez Niezależny Instytut Badań Społeczno-Ekonomicznych i Politycznych (NISEPI), w których pojawiały się również pytania dotyczące stosunku Białorusinów do języka ojczystego.

Porównanie wyników sondaży przeprowadzanych w ciągu 20-letniego okresu niepodległości białoruskiej pozwala na konstatację, że w początkowym okresie przeważał pogląd o szczególnej roli kultury i języka w kształtowaniu się białoruskiej tożsamości narodowej. Na początku lat 90. XX wieku zwolennicy odrodzenia kulturowego i narodowego szli jednym frontem, dlatego walka o odrodzenie języka białoruskiego oznaczała jednocześnie walkę o wartości demokratyczne. Znanie jest powiedzenie lidera Białoruskiego Frontu Ludowego „Odrodzenie” Zianona Paźniaka: „Stracimy język – stracimy naród” oraz podstawowa rola języka ojczystego przewidziana w Programie BFL. Aby zapobiec przeistoczeniu się języka białoruskiego w język martwy, BFL proponował nadanie językowi białoruskiemu statusu jedyne go języka państwowego, określał sposoby dojścia do tego celu oraz zachęcał Białorusinów do posługiwania się nim w życiu codziennym:

„Los języka – to również los narodu. Białoruś jest pierwszą republiką, w której pojawiło się niebezpieczeństwo przeistoczenia się języka żywego narodu w język martwy. Ponieważ język jest podstawą kultury narodu, jego konsolidacji, gwarantem jego istnienia, a więc zagrożeniu uległ i naród białoruski. To nieunikniony i ostateczny rezultat obowiązującego masowego bilingwizmu, w którym wiodąca rola należy do języka nieojczystego. [...] Język ojczysty, nie mając normalnych warunków rozwoju, powoli zanika, a inny język,

⁹ N. M i e c z k o w s k a, *100-lecie...*, s. 146–147.

¹⁰ *Ibidem*, s. 146.

¹¹ *Ibidem*, s. 184.

przyjęty na jego miejsce, jest biedny i schematyczny. W rezultacie polityki językowej w republice powstała półjęzyczność – stan, gdy człowiek nie włada w sposób należyty żadnym z języków i jest skazany na intelektualne i kulturalne ograniczenie oraz bierność społeczną. Dlatego obrona języka białoruskiego na mocy ustaw państwowych powinna być jedną z funkcji białoruskiego państwa narodowego.

Jest sprawą sumienia i patriotycznym obowiązkiem każdego Białorusina – znać język ojczysty, uczyć się go i poznawać oraz posługiwać się nim w życiu codziennym¹².

Na początku lat 90. XX wieku, po proklamowaniu niepodległości Białorusi, rozpoczął się nowy okres białorutenizacji. Trwał on jednak bardzo krótko – do referendum z 14 maja 1995 roku. Zgodnie z *Ustawą o językach* przyjętą 26.01.1990 roku, przejście na język białoruski kierownictwa instytucji przewidywano w ciągu trzech lat, a mieszkańców Białorusi maksymalnie w ciągu 10 lat¹³.

Z sondaży NISEPI¹⁴ wynika jednak, że w 1993 roku tylko 14% respondentów podzielało obawy Białoruskiego Frontu Ludowego¹⁵. W ciągu 20 lat niepodległości Białorusi nie zauważono zasadniczych zmian w podejściu do roli języka ojczystego – tylko o 5 % wzrosła liczba osób widzących zagrożenie w rusyfikacji kraju, przy czym wąski zakres użycia języka białoruskiego bardziej dotkliwie odczuwają emeryci, aniżeli młode pokolenie wychowane w niepodległym państwie białoruskim. Problem użycia języka białoruskiego lub rosyjskiego stracił swoje upolitycznienie, ponieważ nie zaobserwowano różnic zarówno wśród zwolenników, jak i przeciwników Aleksandra Łukaszenki odpowiadających na pytanie: „Jak Pan/Pani sądzi, czy stwarza zagrożenie dla państwa białoruskiego fakt, że znaczna część Białorusinów rozmawia w języku rosyjskim?”

Pytanie: „Jak Pan/Pani sądzi, czy posługiwanie się językiem jest koniecznym warunkiem przynależności do danego narodu?” przynosi wyraźny spadek odpowiedzi pozytywnych, ponieważ dla większości respondentów kwestia ich osobistej tożsamości narodowej nie budzi żadnych wątpliwości – i tak uważają się za Białorusinów, choć i zrusyfikowanych, to jednak Białorusinów, ponieważ mieszkają na Białorusi.

W ciągu 20-lecia niepodległości Republiki Białorusi tożsamość narodowa Białorusinów wyraźnie wzrosła, natomiast zakres użycia języka białoruskiego uległ istotnemu zawężeniu, do czego niewątpliwie przyczyniła się polityka językowa władz białoruskich. Najbardziej podatne na celowe działania władz jest młode pokolenie wychowane w warunkach rusyfikacji po referendum z 1995 roku. Sukces tej polityki znajduje potwierdzenie w odpowiedziach na pytanie: „Jak Pan/Pani odnosi się do tego, że język białoruski jest językiem państwowym?”

¹² Матар’ялы да праекту Праграмы Беларускага Народнага Фронту „Адраджэньне”. Мова, „Беларус” 1989, № 362, с. 7.

¹³ Мова: на шляху да дзяржаўнасці, „Беларус” 1989, № 365, с. 7.

¹⁴ Национальные опросы [online], www.iiseps.org/opros [dostęp: 14.09.2013].

¹⁵ Poniższa analiza i tabele na podstawie: *Между хаосом и диктатурой* [online], www.iiseps.org/analitica/547 [dostęp: 14.09.2013].

Wariant odpowiedzi	06.1993	06.2013	Wiek		Stosunek do A. Łukaszenki	
			18-30	60+	Zaufanie	Brak zaufania
Uważam, że tak powinno być	48,2	43,2	44,4	41,4	39,3	50,6
Państwowym powinien być język rosyjski	2,9	7,2	9,2	6,2	8,0	6,4
Państwowymi powinny być dwa języki: białoruski i rosyjski	43,1	47,7	45,0	49,6	51,2	40,8

Z sondażu wynika, że w ciągu 20 lat zwiększyła się liczba zwolenników dwujęzyczności (o 4,6%) oraz zwolenników języka rosyjskiego (o 4,3%), przy czym zwolenników dwujęzyczności jest więcej w grupie osób powyżej 60 lat, natomiast zwolenników języka rosyjskiego wśród młodego pokolenia. Sondaż nie potwierdza wypowiedzi Juryja Drakachrusta, że najczęściej językiem białoruskim posługują się zwolennicy Aleksandra Łukaszenki¹⁶.

Analizując sondaże, warto pamiętać o tym, że w latach 1990–1995 językiem państwowym na Białorusi był tylko język białoruski, natomiast język rosyjski uważany był za język kontaktów między różnymi narodowościami.

Podejście społeczeństwa białoruskiego do polityki językowej uwidacznia się także w jednoznacznie zgodnych odpowiedziach na pytanie: „Czy wprowadzając język białoruski do sfery edukacji oraz do urzędów trzeba liczyć się z opinią społeczną?”

Wariant odpowiedzi	06.1993	06.2013	Wiek		Stosunek do A. Łukaszenki	
			18-30	60+	Zaufanie	Brak zaufania
Tak, trzeba	75,2	74,4	73,4	74,7	76,1	72,5
Nie	11,8	18,7	19,1	15,9	18,9	20,2

Prawie 75% respondentów odpowiedziało twierdząco i to niezależnie od grupy wiekowej. W ciągu 20 lat odpowiedzi w tej kwestii prawie nie uległy zmianie. Wynika z nich, że jeśli władze samodzielnie podejmą decyzję, nie pytając społeczeństwa, to tym samym naruszają interesy większości, dlatego odpowiedzi na to pytanie nie zależą od wieku czy orientacji politycznej.

Odpowiedzi na kolejne pytanie: „Czy sądzi Pan/Pani, że dla odrodzenia języka potrzebna jest pomoc państwa?” świadczą o wzroście liczby przeciwników tej idei.

Wariant odpowiedzi	06.1993	06.2013	Wiek		Stosunek do A. Łukaszenki	
			18-30	60+	Zaufanie	Brak zaufania
Tak	69,7	65,9	61,7	71,1	65,1	70,0
Nie	12,1	24,7	29,4	17,8	12,6	9,2

¹⁶ Ю. Д р а к о х р у с т, *Белорусский национализм говорит по-русски*, „Белорусская деловая газета” 1998, 19 января.

Z tabeli wynika, że w ciągu 20 lat liczba przeciwników odrodzenia języka białoruskiego przy wsparciu państwa podwoiła się (z 12.1% do 24.7%) i to głównie dzięki zmniejszeniu liczby osób wahających się i udzielających niepewnych odpowiedzi. W tym przypadku różnica w skrajnych grupach wiekowych (18-30 lat i ponad 60) jest dosyć istotna, ponieważ po raz kolejny potwierdza efektywność rasyfikacyjnej polityki państwowej: prawie o 10% więcej pozytywnych odpowiedzi udzielili respondenci w wieku powyżej 60 lat (odpowiednio 71,1% : 61,7%) i prawie o 12% więcej negatywnych odpowiedzi jest w grupie respondentów 18-30 lat (odpowiednio: 29,4% : 17,8%).

Respondenci zauważają wzrost świadomości narodowej Białorusinów, o czym świadczą odpowiedzi na pytanie: „Jak Pan/Pani sądzi, na ile jest rozwinięta świadomość narodowa u Białorusinów?”

Wariant odpowiedzi	06.1993	06.2013	Wiek		Stosunek do A. Łukaszenki	
			18-30	60+	Zaufanie	Brak zaufania
Bardzo rozwinięta	0,7	2,9	4,6	4,8	4,2	2,3
Mocno	4,5	18,3	16,3	26,1	25,7	11,9
Średnio	48,0	37,5	38,6	37,7	40,3	32,9
Słabo	31,6	26,2	22,6	20,1	18,9	34,9
Bardzo słabo	10,0	11,7	14,6	8,2	7,4	16,4

Wyniki tabeli świadczą o znacznym wzroście przekonania o mocno i bardzo mocno rozwiniętej świadomości narodowej Białorusinów (odpowiednio z 4,5% do 18,3% oraz z 0,7% do 2,9%). O 10% spadła liczba odpowiedzi o średnim rozwoju tożsamości (z 48% do 37,5%). Podobnie rzecz ma się z przekonaniem o słabym rozwoju identyfikacji białoruskiej (spadek z 31,6% do 26,2%), za to wzrosła liczba przekonanych o bardzo słabym rozwoju świadomości narodowej (z 10% do 11,7%).

Wśród zadawanych przez NISEPI pytań w różnych latach najnowszej niepodległości białoruskiej warto zwrócić uwagę na następujące¹⁷: „Dlaczego posługuje się Pan/Pani tym a nie innym językiem?” (można udzielić więcej odpowiedzi) – 11.2006 rok:

- tym językiem posługuję się od dziecka – 63,7%
- ten język jest najczęściej używany w mojej miejscowości – 25,3%
- to język mojego narodu, mojej Ojczyzny – 13%
- inne – 0,9%

„Jaki język jest Pana/Pani językiem ojczystym?” – 05.2007 rok:

- białoruski – 29,4%
- rosyjski – 36,8%
- białoruski i rosyjski – 31,2%
- polski – 1,3%
- inny – 0,8%

¹⁷ Poniższe dane częściowo były analizowane w artykule: Н. Б а р ш ч э ў с к а я, *Суадносіны паміж роднай мовай і нацыянальнай тоеснасцю*, „Acta Albaruthenica” 2011, nr 11, s. 194–204.

„Do jakiej kultury Pan/Pani siebie zalicza?” – 11.2006 rok:

- białoruskiej – 64,2%
- rosyjskiej – 13,6%
- radzieckiej – 13,3%
- europejskiej – 8,1%
- innej – 0,9%

„Co odróżnia Białorusinów od Rosjan?” (można było udzielić maksymalnie 3 odpowiedzi) – 06.2006 rok:

- nic – 41,5%
- język – 33,8%
- kultura, tradycje – 33,4%
- historia – 27%
- psychika – 20,3%
- wygląd – 4,7%

„Co rozumie Pan/Pani pod pojęciem naród białoruski?” – 11.2006 rok:

- wszyscy obywatele Białorusi niezależnie od przynależności etnicznej, języka i tradycji – 38,2%
- wszyscy etniczni Białorusini niezależnie od miejsca zamieszkania i obywatelstwa – 26,8%
- wszyscy obywatele Białorusi posługujący się językiem białoruskim i wychowujący dzieci w tradycjach białoruskich – 25,6%

Z podanych odpowiedzi można wysnuć wniosek, że Białorusini bardziej niż język cenią tradycje i kulturę. Nie należy jednak zapominać, że język ojczysty jest nie tylko jednym z elementów owych tradycji i kultury, lecz wręcz ich fundamentem.

Od czerwca 1995 roku do marca 2013 roku NISEPI zadawało pytanie: „Jakim językiem posługuje się Pan/Pani w codziennych kontaktach?”

	06.1995	06.2006	03.2013
białoruskim	4,5%	3,8%	3,3%
rosyjskim	37,3%	57,1%	57,5%
rosyjskim i białoruskim	7,8%	13,8%	15,9%
mieszanym	50%	22,9%	22,5%

Analiza odpowiedzi na to pytanie pozwala stwierdzić co następuje:

- tendencja wzrostu popularności języka rosyjskiego: w 1995 – 37,3%, a w 2013 – 57,5%;
- po względem skali użycia na drugim miejscu znajduje się język „mieszany”, chociaż zauważa się wyraźny spadek (ponad dwukrotny) liczby użytkowników: w 1995 – 50% obywateli posługiwało się „trasianką”, a w 2013 – 22,5%;
- jednocześnie obydwoma językami: białoruskim i rosyjskim w 1995 posługiwało się 7,8%, a w 2013 – 15,9%; tu mamy do czynienia z ponad dwukrotnym wzrostem liczby użytkowników;
- spada liczba użytkowników języka białoruskiego: z 4,5% w 1995 do 3,3% w 2013¹⁸.

¹⁸ *Динамика белорусского общественного мнения* [online], www.iisept.org/trends/11 [dostęp: 14.09.2013].

Obecna polityka językowa władz białoruskich, której celem jest wyraźne obniżenie i tak niskiego prestiżu języka białoruskiego oraz zmniejszenie liczby jego użytkowników negatywnie wpływa na zainteresowanie językiem białoruskim w Polsce.

Zakres użycia języka białoruskiego w Polsce

W Polsce prowadzi się nauczanie języka białoruskiego na różnych poziomach szkolnych: w przedszkolach, szkołach podstawowych, gimnazjach oraz w szkołach ponadgimnazjalnych¹⁹.

W Białymstoku istnieje przedszkole samorządowe nr 14 z polskim i białoruskim językiem nauczania, w którym w roku szkolnym 2012/2013 języka białoruskiego uczyło się 78 dzieci. Przedszkole to ma swoje oddziały w powiatach: białostockim, hajnowskim i sokólskim, gdzie odpowiednio języka białoruskiego uczyło się 10, 8 i 6 dzieci (ogółem 102 przedszkolaków).

Na Podlasiu istnieją szkoły podstawowe (23 – 5 w powiecie białostockim, 3 w bielskim, 13 w hajnowskim i 2 w sokólskim), gimnazja (16 – 3 w powiecie białostockim, 3 w bielskim i 10 w hajnowskim) i licea (3 – w Bielsku Podlaskim²⁰, Hajnówce²¹ i Białymstoku²²), w których język białoruski jest nauczany jako przedmiot dodatkowy²³. Nauka języka białoruskiego w Białymstoku została wprowadzona dzięki dużej aktywności Stowarzyszenia na rzecz dzieci i młodzieży uczących się języka białoruskiego „AB-BA”²⁴. W Polsce nie ma szkół z białoruskim językiem nauczania. Język białoruski nie jest także przedmiotem obowiązkowym, uczą się go tylko ci uczniowie, których rodzice wyrażą na to zgodę.

Z roku na rok zauważa się spadek liczby uczniów uczących się języka białoruskiego w różnych typach szkół na Podlasiu.

Największa liczba dzieci i młodzieży uczyła się języka białoruskiego w latach 60. XX wieku. Rekordową liczbę uczniów (12.504) zanotowano w roku szkolnym 1967/1968. Lata 70. ubiegłego wieku były katastrofalne dla edukacji w języku białoruskim. Szkoły z białoruskim językiem nauczania przekształcono w szkoły z dodatkową nauką języka białoruskiego. Spadła również liczba godzin przeznaczonych na język białoruski i literaturę z 6 do 4 tygodniowo. Zaprzeszono także wydawania podręczników do nauki języka białoruskiego. W rezultacie liczba

¹⁹ *Kształcenie mniejszości narodowych* [online], www.kuratorium1.home.pl/kuratorium2/jez_mniej/wykazy_2013/bialoruski_z.pdf [dostęp: 14.09.2013]. www.kuratorium1.home.pl/kuratorium2/jez_mniej/wykazy_2013/bialoruski.pdf [dostęp: 14.09.2013].

²⁰ *II Liceum Ogólnokształcące z Białoruskim Językiem Nauczania im. B. Taraszkiewicza* [online], www.lozbn.edu.pl/index.php?news.

²¹ *Zespół Szkół z Dodatkową Nauką Języka Białoruskiego w Hajnówce* [online], www.lo2hajn.atmax.pl/phist.html.

²² *III Liceum Ogólnokształcące im. K.K. Baczyńskiego w Białymstoku* [online], <http://3lo.bialystok.pl/?p=916>.

²³ Dane na rok szkolny 2012/2013 na podstawie: *Kształcenie mniejszości narodowych...*

²⁴ *Stowarzyszenie na rzecz dzieci i młodzieży uczących się języka białoruskiego „AB-BA”* [online], www.ab-ba.com.pl/page.php?id=84.

uczniów spadła do 4068 w roku szkolnym 1980/1981, a 10 lat później w roku szkolnym 1990/1991 było ich tylko 3677²⁵.

Od tego czasu do dnia dzisiejszego liczba uczniów utrzymuje się na poziomie ponad 3000 osób, jednak z tendencją spadkową. Zgodnie z danymi Kuratorium Oświaty w Białymstoku, w roku szkolnym 2012/2013 języka białoruskiego uczyło się 3147 uczniów: 102 – w przedszkolu, 1528 w szkołach podstawowych, 814 w gimnazjach oraz 703 w liceach.

Wzrosła natomiast liczba szkół z dodatkową nauką języka białoruskiego: z 39 w roku szkolnym 2005/2006 do 46 w roku szkolnym 2012/2013²⁶. Liczba placówek wzrosła dzięki poszerzeniu nauki języka białoruskiego w Białymstoku (obecnie 5 placówek – było 2) oraz wprowadzeniu w powiecie sokólskim (3 szkoły). Wyraźnie zauważalny jest spadek liczby szkół wiejskich i wzrost liczby szkół w miastach, co związane jest bezpośrednio ze starzeniem się podlaskiej wsi i migracją młodego pokolenia do miast, przede wszystkim do Białegostoku.

Ponad 90% nauczycieli języka białoruskiego na Podlasiu posiada wyższe wykształcenie. Są to przede wszystkim absolwenci filologii białoruskiej. Nauczyciele biorą aktywny udział w opracowaniu podręczników do nauki języka białoruskiego.

Od roku szkolnego 1994/1995 uczniowie szkół z dodatkową nauką języka białoruskiego biorą udział w Olimpiadzie Języka Białoruskiego w Polsce. Co roku około 150 uczniów bierze udział w eliminacjach szkolnych, 65 – w eliminacjach okręgowych oraz 35 – w eliminacjach centralnych. Główny Komitet Olimpiady ma swoją siedzibę przy Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego²⁷.

Białorutenistyczne wykształcenie można w Polsce kontynuować na 4 uniwersytetach: Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie w Białymstoku, Uniwersytecie im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Uniwersytecie Opolskim. Zainteresowania białorutenistyczne występują również na uniwersytetach we Wrocławiu, w Olsztynie i Poznaniu²⁸.

Wydawane są trzy czasopisma białorusoznawcze: *Acta Albaruthenica* (Warszawa), *Białorutenistyka Białostocka*, *Studia Białorutenistyczne* (Lublin).

W języku białoruskim prowadzona jest Biblioteka Internetowa Kamunikat udostępniająca literaturę białorską oraz białorusoznawcze prace naukowe i publicystyczne, a także serie wydawnicze ukazujące się nie tylko w Polsce i na Białorusi, ale również w krajach świata, gdzie mieszkają przedstawiciele diaspory białoruskiej.

²⁵ W. C h o r u ż y, *Białorusini w Polsce w latach 1945–1990* [w:] *Białoruski drugi obieg w Polsce 1981–1990*, Białystok 1994; M. K o w a l s k i, *Polacy na Białorusi, Białorusini w Polsce – obraz pogranicza dwóch narodów* [online], www.bialorus.pl/index.php?pokaz=polacy_bialorusini&&Rozdzial=polityka_mn [dostęp: 14.09.2013]; E. M i r o n o w i c z, O. Ł a t y s z o n e k, *Krótką historia białoruskiej mniejszości narodowej w Polsce w latach 1944–2001* [w:] *Historia Białorusi*, Białystok 2002.

²⁶ *Szkoły prowadzące dodatkowe nauczanie języka białoruskiego w roku szkolnym 2005/2006* [online], www.kuratorium.bialystok.pl/kuratorium2/jez_mniej/wykazy/bialor_05_06.pdf [dostęp: 14.09.2013].

²⁷ *Olimpiada Języka Białoruskiego* [online], <http://kb.uw.edu.pl/Main/index2.htm> [dostęp: 14.09.2013].

²⁸ Н. Б а р ш ч э ў с к а я, *Сітуацыя беларускай мовы ў Польшчы*, „Belarusika = Albaruthenica” 2012, nr 32, s. 342–353.

Do 1995 roku obserwowano wzrost liczby studentów białorutenistyki, a od tego czasu – wyraźny spadek spowodowany zmianą symboliki narodowej oraz wprowadzeniem języka rosyjskiego jako drugiego państwowego (obok białoruskiego) w wyniku pierwszego w historii niepodległej Białorusi referendum z 14.05.1995 roku. Mniejsze zainteresowanie białorutenistyką spowodowane jest ograniczeniem funkcji języka białoruskiego w Republice Białorusi.

Język białoruski w Polsce obecny jest również w środkach masowego przekazu: w gazetach, radiu i telewizji.

Najważniejsze tytuły prasowe:

- „Niwa” – tygodnik Białorusinów w Polsce w całości wydawany w języku białoruskim,
- „Czasopis” – miesięcznik polsko-białoruski.

W języku białoruskim nadawane są audycje radiowe z Warszawy i Białegostoku:

- Redakcja Białoruska Polskiego Radia dla Zagranicy (Warszawa),
 - Europejskie Radio dla Białorusi (Warszawa),
 - Białoruskie Radio Racja (Białystok),
 - Redakcja Programów Mniejszości Narodowych Radia Białystok.
- Nadawane są także w języku białoruskim audycje telewizyjne:
- Satelitarna telewizja Biełsat z siedzibą w Warszawie,
 - Audycja „Tydzień białoruski” w TVP Białystok.

Język białoruski jest obecny podczas konferencji naukowych oraz wydarzeń kulturalnych, wśród których są stałe imprezy organizowane przez mniejszość białoruską w Polsce:

- Festiwal „Piosenka Białoruska” w Białymstoku,
- Festiwal Poezji Śpiewanej i Piosenki Autorskiej „Jesień Bardów”,
- Festiwal Muzyki Młodej Białorusi „Basowiszczka”,
- Międzynarodowy Festiwal Kulturalny „Siabrouskaja Biasieda”,
- Święto Kultury Białoruskiej w Białymstoku,
- Święto „Kupalle” w Białowieży²⁹.

Język białoruski został również wprowadzony jako język pomocniczy w pięciu gminach: gminie miejskiej Hajnówka (2007) oraz w gminach wiejskich: Orla (2009), Narewka (2009), Hajnówka (2010) i Czyże (2010), a w 2011 w gminie Orla pojawiły się dwujęzyczne tablice z nazwami miejscowości. Niestety, praktyka ta nie jest kontynuowana w pozostałych gminach, w których Białorusini stanowią co najmniej 20% ogółu mieszkańców. Według spisu powszechnego ludności z 2002 roku na Podlasiu było 12 takich gmin, a według narodowego spisu powszechnego ludności z 2011 roku liczba ta uległa zmniejszeniu do 9 gmin – 20% wymogu nie spełniły gminy Bielsk Podlaski-miasto, Czeremcha i Gródek³⁰.

²⁹ *Charakterystyka mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji [online], <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480,Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html#bialorusini> [dostęp: 14.09.2013].

³⁰ *Wykaz gmin, w których nie mniej niż 20% mieszkańców należy do mniejszości narodowych lub etnicznych, albo posługuje się językiem regionalnym*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji [online], <https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/Wykaz-gmin.pdf> [dostęp: 14.09.2013].

Język białoruski w Polsce nie cieszy się popularnością przede wszystkim ze względu na wąski zakres użycia na Białorusi, gdzie występuje wyraźna dominacja języka rosyjskiego w różnych sferach życia.

Nina Barszczewska

The scope of use of the Belarusian language at the turn of the 21st century

Abstract

This article discusses the status of the Belarusian language in Belarus and Poland. The aim is to examine how language policy authorities of the Republic of Belarus affect the scope of use of the Belarusian language in Poland. Our analysis of the present situation of the language is based on surveys conducted by the Independent Institute of Socio-Economic and Political Rights (NISEPI) which included questions about the attitude of Belarusians to their mother tongue. Surveys show that over the 20 years of independence of the Republic of Belarus, Belarusian national identity has clearly increased, whereas the scope of use of the Belarusian language has significantly narrowed, which has undoubtedly been partly owed to the language policy of the Belarusian authorities. The low prestige of Belarusian and reduction in the number of its users in Belarus adversely affect the interest in the Belarusian language in Poland, which is clearly reflected in a smaller interest in Belarusian Studies as a university degree programme. Nevertheless, the Belarusian language is taught in Poland at various levels of the educational system: in kindergartens, primary schools, junior secondary and secondary schools and universities. The Belarusian language is also present in the mass media: newspapers, radio and television.